

Janusz Szczepański

"Nekropolie Płocka do końca XX wieku", Grażyna Szumlicka-Rychlik, Płock 2016 : [recenzja]

Notatki Płockie : kwartalnik Towarzystwa Naukowego Płockiego 62/1 (250), 52-54

2017

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJA

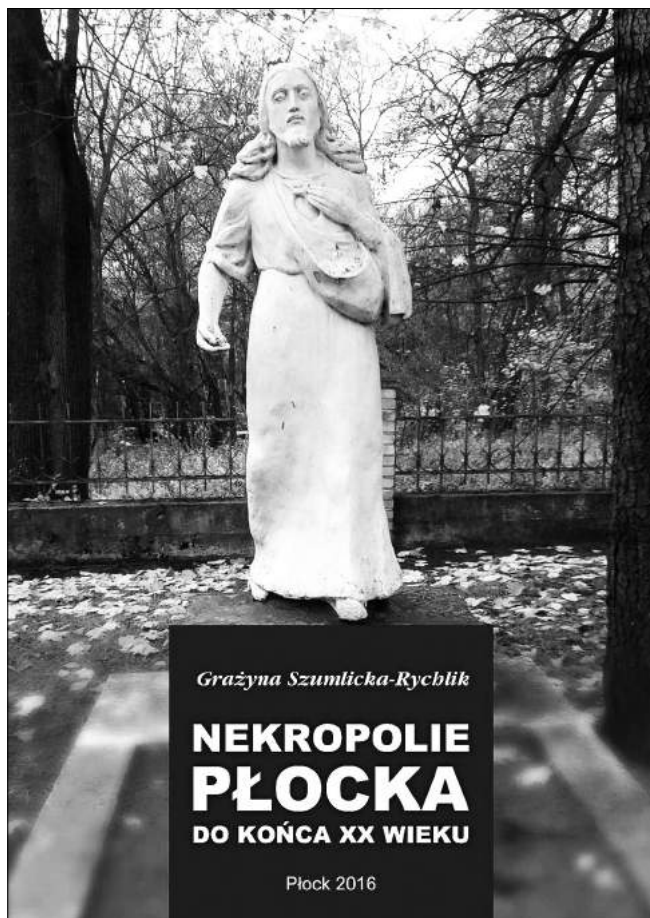
Grażyna Szumlicka-Rychlik, *Nekropolie Płocka do końca XX wieku*, wyd. Towarzystwo Naukowe Płockie, Płock 2016, ss. 304.

W tysiącletnich dziejach Płocka nekropolie mają znaczenie szczególne. Są przede wszystkim świadectwem bogatych dziejów jednego z najstarszych polskich miast, jednej z pierwszych stolic państwa Piastów, a zarazem świadectwem bogatej historii najstarszego ośrodka miejskiego Mazowsza. Należy też podkreślić, że płockie cmentarze należą do najstarszych na Mazowszu i na ziemiach polskich. Zabytkowy cmentarz rzymskokatolicki przy ul. Kazimierza Wielkiego w Płocku jest uważany za najstarszą nekropolię w Polsce, założoną 10 lat przed powstaniem warszawskich Powązek i 20 lat przed powstaniem Cmentarza Rakowickiego w Krakowie.

Aczkolwiek cmentarze na terenie Płocka istniały od najdawniejszych czasów, zagadnienie historii płockich nekropolii nie doczekało się jednak do tej pory syntetycznego, naukowego opracowania. Tę istotną lukę w historiografii Płocka z powodzeniem wypełnia publikacja książkowa dr Grażyny Szumlickiej-Rychlik.

Na etapie jej przygotowywania Autorka wykorzystowała rozległą bazę źródłową. Sięgnęła do zasobu dziewięciu archiwów (w tym dwóch kościelnych) i działów rękopisów bibliotek naukowych. Zrozumiała, iż najwięcej wykorzystanego materiału źródłowego pochodzi z zasobu Archiwum Państwowego w Płocku. Wśród cytowanych akt archiwum płockiego dominuje spuścizna władz administracyjnych szczebla miejskiego. Dr Grażyna Szumlicka-Rychlik sięgnęła też do zasobu Archiwum Głównego Akt Dawnych w Warszawie, prowadząc kwerendę w aktach Centralnych Władz Wyznaniowych Królestwa Polskiego. Przedmiotem jej zainteresowania był też zasób i Archiwum Akt Nowych w Warszawie, gdzie sięgnęła do akt Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego oraz Ministerstwa Opieki Społecznej. Warto też podkreślić fakt wykorzystania przez Autorkę akt parafii wielu wyznań na terenie Płocka, źródeł internetowych oraz relacji ustnych, m.in. proboszczów parafii przyłączonych do miasta Płocka w XX wieku.

Konstrukcja prezentowanej książki została dobrze przemyślana. Przedstawione w niej rozdziały stanowią logiczną całość i zezwalają na pełne zaprezentowanie zagadnień. Składa się ona z sześciu rozdziałów. Pierwszy z nich, wstępny, poświęcony został pochówkom w różnych kulturach. Znalazło się w nim miejsce na refleksję na temat

nieuchronności śmierci oraz całej obrzędowości pogrzebowej nie tylko na ziemiach polskich

Nie jest to jednak tylko nawiązanie Autorki do dość rozległej dyskusji na temat faktu śmierci, obrzędu pochówku w różnych cywilizacjach, judeo-chrześcijańskich tradycji funeralnych w Polsce, Europie i na świecie, lecz umiejętny dobór refleksyjnych uwag na potrzeby tematu. Sądzę jednak, że z powodzeniem, bez szkody dla wartości naukowej książki, można byłoby zrezygnować z opisów pochówków, pośmiertnych obrzędów na terenie Azji, Afryki, obu Ameryk, Australii, a poszerzyć narrację o zagadnienia nam bliższe, europejskie.

W rozdziale drugim „Miejsca chowania zmarłych w Płocku do XVIII wieku” dr Grażyna Szumlicka-Rychlik dokonuje interesującej charakterystyki przedchrześcijańskich pochówków na obszarze Mazowsza Północnego i samego Płocka. Podstawę do jej rozważań stanowią wyniki badań archeologicznych na cmentarzysku Płock–Podolszyce. Autorka nawiązuje do pochówków w najstarszej płockiej świątyni jaką była katedra. Już w okresie

wczesnego średniowiecza, w zachodniej Europie powszechnie uważano, że najlepszym miejscem do grzebania zmarłych będzie oczywiście przestrzeń sacrum – kościół. Grażyna Szumlicka-Rychlik podkreśla, że pierwsze miejsca pochówków w Płocku i okolicy są głównym źródłem wiedzy o czasach prehistorycznych na tym terenie. Wiele miejsca poświęca pochówkom kolejnych księży i biskupów płockich oraz innych znanych płockich osobistości, nie w płockiej katedrze, ale już na cmentarzu funkcjonującym przy katedrze. Autorka umiejętnie wkomponowała w tok narracji opis uroczystego pogrzebu w katedrze płockiej we wrześniu 1825 r. odkopanych szczątków polskich władców: Władysława I Hermana i Bolesława III Krzywoustego.

Kolejne części rozdziału II autorka poświęciła charakterystyce cmentarzy przy płockich świątyniach: Kolegiacie Najświętszej Marii Panny, kościele parafialnym św. Bartłomieja Apostoła oraz przy pozostałych cmentarzach: św. Idziego, św. Krzyża, św. Leonarda i św. Katarzyny, św. Dominika i klasztorze dominikanów „na Górkach”, św. Trójcy, św. Filipa i Jakuba, św. Ducha, św. Marii Magdaleny przy klasztorze norbertanek, św. Jana Chrzyciela i klasztorze reformatów oraz kaplicy św. Marcina. Nie zapomniała o tym, aby zaliczyć do najstarszych płockich nekropolii cmentarz choleryczny, który był użytkowany sporadycznie, w okresie szalejących w mieście epidemii.

Rozdział trzeci recenzowanej publikacji książkowej charakteryzuje „Rzymskokatolickie cmentarze miejskie od XVIII do XX wieku”. Należy przypomnieć, iż z uwagi na szkodliwy wpływ na zdrowie ludzkie kościołów i najbliższego ich otoczenia, gdzie chowano umarłych, już dekrety władców Francji, Prus, Rosji i Austrii z XVIII w. nakazywały zakładanie cmentarzy z dala od ludzkich osiedli, na terenach suchych, które nie były narażone na powodzie. Autorka słusznie eksponuje problem oporu znacznej części mieszkańców Płocka i całego mazowieckiego regionu przeciwko pochówkom ciał zmarłych „w polu”. Z jej opracowania wynika, iż pierwszy, grzebalny cmentarz płocki (wówczas już poza miastem) powstał w 1780 r. na terenie parafii św. Bartłomieja Apostoła. Dr Grażyna Szumlicka-Rychlik słusznie podkreśla, że był to najstarszy polski cmentarz grzebalny.

Godny pochwały jest sposób analizy regulacji prawnych, związanych z funkcjonowaniem cmentarzy płockich na przestrzeni XIX i XX stulecia, Autorka omawiając te kwestie często odwołuje się do akt miasta Płocka, przechowywanych w zasobie Archiwum Państwowego w Płocku. Charakteryzując zagadnienie nekropolii parafii włączonych w granice

Płocka w minionym stuleciu, autorka interesująco opisuje funkcjonowanie cmentarzy parafii św. Benedykta w Radziwiu, parafii św. Jakuba w Imielnicy, parafii św. Aleksego w Trzepowie oraz parafii św. Wojciecha w Płocku–Podolszycach.

Rozdział piąty opublikowanej książki dr Grażyny Szumlickiej-Rychlik został poświęcony historii płockich cmentarzy innych wyznań i religii. Nie sposób omawiać historii płockich nekropolii bez uwzględnienia cmentarza żydowskiego. W związku z powyższym autorka odnotowała wiele interesujących faktów związanych z założeniem płockiego kirkutu w XVI wieku i jego funkcjonowaniem w następnych stuleciach, aż do zagłady społeczności żydowskiej w mieście. Podobnie pozytywnie należy odnieść się do prób autorki zilustrowania dotychczasowego stanu wiedzy na temat płockich cmentarzy innych wyznań chrześcijańskich; ewangelickiego, prawosławnego i mariawickiego. Polegały one na ustaleniu przyczyn społeczno-politycznych i religijnych, w jakich doszło do założenia tych nekropolii na obszarze Płocka. Autorka nie pominęła też tak istotnego wątku, jak starania płockich władz gubernialnych o utrzymanie należytego wyglądu wspomnianych nekropolii. Zrozumiałe, iż powyższe starania dotyczyły przede wszystkim płockiego cmentarza prawosławnego,

W rozdziale ostatnim prezentowanej książki Grażyna Szumlicka-Rychlik podjęła udaną próbę charakterystyki architektury i epigrafiki sepulkralnej poszczególnych płockich nekropolii. Z jej rozważań wynika, iż każdy płocki cmentarz posiada swe historyczne nawarstwienia, złożone z odrębnego zespołu symboli i formy rzeźbiarskie, o odmiennym liternictwie i jakże różnych napisach. Zmieniające się na przestrzeni lat style, zarówno w architekturze jak i zdobnictwie sepulkralnym są także widoczne na płockich cmentarzach. Autorka przypomina tu tak znane warsztaty płockie Mendakowskiego i Marankiewicza.

Przy analizie semantycznej ekspresji poszczególnych płockich nekropolii, w której istotne znaczenie miały nagrobne inskrypcje oraz plastyczny „wystrój” grobów, autorka rozprawy nie pominęła tak istotnej kwestii, jak aspekty prawne omawianego zagadnienia.

Jako historyk porozbiorowych dziejów Mazowsza, widziałbym jeszcze dwa aspekty roli płockich nekropolii. Jest to zagadnienie ich swoistej roli wychowania patriotycznego młodego pokolenia płoczan, ale też nauki tolerancji i szacunku wobec wyznawców innych religii. Być może te zagadnienia będą przedmiotem rozważań Autorki podczas przygotowywania książki do jej II wydania.

Omawiana książka dr Grażyny Szumlickiej-Rychlik jest opracowaniem wartościowym, wnoszącym wiele cennych ustaleń na temat historii płockich cmentarzy. Napisana jest rzeczowo, z naukowym dystansem, precyzyjnym językiem. Jest też dobrze udokumentowana pod względem źródłowym, m.in. w zakresie dobranych map, szkiców i ilustracji.

Reasumując, dr Grażyna Szumlicka-Rychlik w swojej publikacji książkowej usystematyzowała i wydatnie poszerzyła stan wiedzy o wielowiekowej historii nekropolii Płocka – jednego z najstarszych miast Polski i Mazowsza. Na podstawie jej ustaleń wyciągnąć można wiele wniosków dotyczących funkcjonowania nekropolii w innych miastach Mazowsza na przestrzeni dziejów.

Janusz Szczepański

**LISTA RECENZENTÓW KWARTALNIKA
„NOTATKI PŁOCKIE” W ROKU 2016**

dr inż. Hanna Bauman-Kaszubska
prof. zw. dr hab. Andrzej Chodubski
mgr Małgorzata Duch
dr Grzegorz Gołębiewski
ks. prof. dr hab. Michał Marian Grzybowski
dr Andrzej Kansy
dr Marek Kisilowski
doc. dr Wiesław Koński
prof. zw. dr hab. Eugeniusz Kwiatkowski
prof. nadzw. dr hab. inż. Zbigniew Kruszewski
dr Andrzej Papierowski
prof. zw. dr hab. Paweł Samuś
dr hab. inż. Renata Walczak
prof. zw. dr hab. Danuta Walczak-Duraj